

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

Katja Dobrić Basaneže

O (PROŠIRENIM) VIŠEČLANIM IZRAZIMA U HRVATSKIM UGOVORIMA

Katja Dobrić Basaneže, prof., Pravni fakultet, kdobric@pravri.hr, Rijeka

izvorni znanstveni članak
UDK 801.73:34

811.163.42'373.7

rukopis primljen: 8. 9. 2017.; prihvaćen za tisak: 21. 11. 2017.

Višečlani izrazi često su bili predmet istraživanja znanstvenika i stručnjaka (Melinkoff 1963; Danet 1980; Gustafsson 1984; Bhatia 1993; Carvalho 2008; Bukovčan 2009; Gačić 2009; Hudeček et al. 2011), ali su se ona ponajviše odnosila na višečlane izraze kao takve ne uzimajući u obzir njihov širi kontekst (Sinclair 2004). Rad se stoga temelji na istraživanju proširenih višečlanih izraza u hrvatskom jeziku ugovora te upućuje na korisnost takvog istraživanja. U radu se analizira korpus obrazaca hrvatskih ugovora iz kojeg se alatima Concgram i Concordance programa za obradu korpusa WordSmith Tools 6.0. (Scott 2012) poluautomatski izvlače prošireni višečlani izrazi. Radom se nastoji i predložiti načine uspješnog tumačenja takvih izraza analizom izvanjezičnog konteksta.

Ključne riječi: *Concgram; jezik ugovora; korpus; izvanjezični kontekst; širi kontekst; višečlani izrazi*

1. Uvod

Jeziku prava često se prigovara zbog glomaznosti, predugih rečenica, tautološkog govorenja, dugih sintagmi i rogotatnih složenica (Visković 1989: 94). Pravnici, s druge strane, smatraju da takav kompleksan stil jezika prava omogućuje sveobuhvatnost i preciznost jezičnog izraza. Nadalje, svaka bi poruka u pravnoj komunikaciji trebala imati „izvjestan višak razumljivih i ponovljenih izraza” da bi primatelju dala „izvjesno vrijeme za upoznavanje prije nego što počne pravno djelovati” (ibid.: 100). Ta se tvrdnja odnosi i na

ugovore. Cilj je rada istražiti jednu značajku takva glomaznoga pravnog diskursa, koja se odnosi na korištenje višječlanih izraza. Budući da se istraživanja višječlanih izraza u jeziku prava ponajviše usredotočuju na semantiku samih izraza, no ne i na njihov širi kontekst, u radu se istražuje ne samo odnos članova takvih izraza, već i njihova pravna okolina. Nastoji se i pokazati da perspektiva širega konteksta (Sinclair 2004) može otkriti zanimljive spoznaje i o funkciji višječlanih izraza, i o žanru u kojem se oni koriste.

2. Višječlani izrazi

2.1. Definicija višječlanih izraza

Yakov Malkiel prvi je upotrijebio naziv binom (engl. *binomial*) i definirao ga kao „slijed dviju riječi iste vrste smještenih na jednaku razinu sintaktičke hijerarhije i najčešće povezanih nekom leksičkom svezom” (Malkiel 1959 citirano u Gustafsson 1984). Nakon njega mnogi su autori predložili definicije tih izraza. Gustafsson, primjerice, definira binomni izraz, kao „slijed dviju sintaktički koordiniranih i semantički srodnih riječi iste vrste” (Gustafsson 1984: 123). Bhatia, s druge strane, opisuje te izraze kao „slijed dviju ili više riječi iste gramatičke kategorije u semantičkom međudnosu povezanih nekim sintaktičkim sredstvom poput ‘i’ ili ‘ili’” (Bhatia 1993: 108). U hrvatskome se standardnome jeziku takvi izrazi često nazivaju „pleonastičnim nizovima” (Hudeček et al. 2011: 60) i definiraju kao „sinonimi s pomoću zarezova te veznika *i* ili *ili*” (ibid.), ali nerijetko uključuju i binarne antonimne parove (*pismeni – usmeni*). Iako se prigovara praksi korištenja takvih višječlanih izraza, ona i dalje ostaje sveprisutna. Ponajviše je zastupljena u engleskom jeziku prava koji „kao germanski jezik koji je došao na keltsku podlogu preko utjecaja nordijskog, latinskog (za vrijeme rimske vlasti) i francuskog (normanskog) [...] obiluje sinonimima različitog porijekla” (Gačić 2009: 260). Stoga se u engleskom jeziku prava ta pojava uporabe višječlanih izraza etimološki objašnjava potrebom paralelnog korištenja jedne riječi anglosaksonskog i druge riječi francuskog ili latinskog podrijetla radi olakšavanja komunikacije (Danet 1980: 469). Mellinkoff navodi i druge razloge, primjerice zbog naglašavanja, ali i trenda dvojezičnosti (1963: 121). Tako pronalazimo brojne primjere u kojima se usporedno koristila riječ staroga engleskog i latinskog ili francuskog jezika, ali je prevladalo korištenje jedne riječi (npr. engleska riječ *law* je prevladala korištenje latinske riječi *lex*). S druge strane, postoje i primjeri koji su se pokorili onome što Mellinkoff naziva trend dvojezičnosti, pa moderni engleski jezik prava još uvijek koristi višječlane

istoznačne izraze poput *last will and testament* ili *break and enter*. Laiku se može činiti da je velika većina takvih izraza udvostručavanje, no struka razlikuje značenje riječi od kojih se takav naizgled istoznačni izraz sastoji (Gustafsson 1984: 134). Činjenica je i da neki od tih izraza jesu „beskorisno udvostručavanje” (Mellinkoff 1963: 363) te da jezik prava ne bi ništa izgubio kada bi takve izraze sveo na jednu riječ. To se posebice odnosi na hrvatski jezik prava koji bi se trebao temeljiti na sažetom pravničkom govoru preuzetom iz rimskog prava (Visković 1989: 92). Iako bi suvišne uporabe riječi (Petrović 2005: 50) trebalo izbjegavati, takva udvostručavanja nastaju „kako bi se pojačalo temeljno značenje, kako bi se značenje posebno naglasilo [...] ili kako bi se osiguralo da je značenje pravilno shvaćeno” (Hudeček et al. 2011: 43). U administrativnom funkcionalnom stilu takve „pleonastične sintagme” (Lewis i Mrčela 2016: 11) uglavnom služe isticanju ili preciziranju sadržaja poruke (Pranjковиć 1996: 521), jer jezik prava nastoji biti jednoznačan i sveobuhvatan (Bhatia 1993: 137). No, vrlo ih se često u administrativnom funkcionalnom stilu hrvatskoga jezika smatra nepotrebnima i pogrješnima (Lewis i Mrčela 2016: 11), ili čak bolesnima (Silić i Pranjковиć 2005: 379).

2.2. Tipologija višečlanih izraza

Nekoliko je tipologija višečlanih izraza u jeziku prava. Gustafsson (1984), primjerice, analizira binomne izraze prema njihovoj tematskoj strukturi, odnosno, prema tomu kako je poznata i nova informacija raspodijeljena u rečenici, prema rečeničnoj strukturi, odnosno, prema raspodjeli binomnih izraza u nezavisnim i zavisnim rečenicama, prema rečeničnim elementima, odnosno, funkciji binomnih izraza u rečenicama te prema vrsti riječi od kojih se sastoji binomni izraz. Za potrebe ovoga rada posebno je zanimljiva njezina podjela binomnih izraza prema vrsti riječi. U svome istraživanju Gustafsson pronalazi samo nekolicinu pridjevskih parova te visoku učestalost binomnih izraza koji se sastoje od imenskih oblika glagola te prijedloga. Autorica zaključno navodi da se binomni izraz uglavnom sastoji od jednog para imenica. Gustafsson se dotiče i semantičkog odnosa između sastavnica binomnog izraza, no čini to u vrlo kratkim crtama, dok Bukovčan (2009: 64) polazi od toga semantičkog odnosa i kategorizira binomne izraze na sljedeći način:

- a) sljedovi dviju ili više značenjski istih ili bliskih naziva (npr. *aider and abettor*)
- b) semantički srodni nazivi s interpretativnom ili eksplanatornom funkcijom (npr. *breaking and entering*)

- c) dva ili više naziva koji označavaju kronološki slijed događaja (npr. *arrest, charge and trial*)
- d) izrazi čiji je drugi član ponavljanje prvog (npr. *arrest and apprehension*)
- e) izrazi čiji je drugi član posljedica prvog (npr. *shoot and kill*)
- f) sljedovi naziva suprotnog značenja (npr. *guilt or innocence*)
- g) sljedovi naziva komplementarnog značenja (npr. *bribery and corruption*)
- h) sljedovi dvaju naziva koji označavaju dva kontradiktorna pojma (npr. *drink and drive*).

Bukovčan analizira i binomne izraze uzimajući u obzir reverzibilnost (npr. engl. *danger and risk vs risk and danger*) i modifikacije njihovih članova (npr. engl. *law and order vs law and justice*) te morfološke suprotnosti (npr. njem. *Ordnung und Unordnung vs Ordnung und Chaos*). Gačić (2009) se, s druge strane, usredotočuje na istoznačnost i sveobuhvatnost pa u skladu s time razlikuje dublete i triplete, odnosno sljedove istoznačnih jedinica (npr. engl. *agreed and declared; force and effect; give, devise, and bequeath*) te binomne i multinomne izraze čiji članovi pripadaju istoj gramatičkoj kategoriji, ali se sastoje od sljedova jedinica suprotnog značenja ili jedinica koje doprinose sveobuhvatnosti jezika prava (npr. engl. *advice and consent; by or on behalf of; executed and signed; freehold conveyed or long lease granted; jointly and severally*). U ovom se radu višičlani izraz odnosi na binomne i trinomne izraze, kao i na binomne izraze proširene drugim binomnim izrazima. Ti se izrazi kategoriziraju uzimajući u obzir vrstu riječi njihovih sastavnica te se razmatra i semantički odnos sastavnica, kao i njihova reverzibilnost i modifikacije.

2.3. Višičlani izrazi i analiza žanra

U radu se istražuju višičlani izrazi u hrvatskim ugovorima pa se zbog valjane analize rezultata analiziraju i ugovorni podžanr i hrvatski pravni sustav. Žanr prema Swalesu označava „vrstu komunikacijskih događaja čiji članovi dijele zajedničke komunikacijske svrhe” (1990: 58). Polazeći od te definicije Bhatia ju obrazlaže i predlaže da je žanr:

„...prepoznatljivi komunikacijski događaj kojeg karakterizira komunikacijska svrha(e) koju(e) članovi profesionalne ili akademske zajednice u kojoj se taj događaj uobičajeno javlja prepoznaju i uzajamno razumiju. Vrlo je često žanr visoko strukturiran i konvencionalan uz ograničenja dopustivih doprinosa u smislu njihove namjere, postav-

ljanja, oblika i funkcionalne vrijednosti. Stručni članovi neke diskursne zajednice nerijetko eksploatiraju ta ograničenja da bi postigli privatne namjere u okviru društveno priznatih svrh(a).” (1993: 13)

Autor nadalje predlaže da je nužno razmotriti nekoliko aspekata gornje definicije. Prvo, žanr oblikuje činjenica da njegovi članovi dijele komunikacijsku svrhu. Dođe li do znatne promjene komunikacijske svrhe, to rezultira novim žanrom. Ako, s druge strane, postoji mala promjena komunikacijske svrhe, nastaje podžanr (primjerice, ugovorni podžanr unutar pravnog žanra). Drugo, činjenica da je žanr visoko strukturiran i konvencionalan rezultat je dugog iskustva neke profesionalne zajednice, što je s druge strane odgovorno za unutarnju strukturu žanra. Treće, činjenica da žanr ograničava dopustive doprinose znatno utječe na jezik žanra. Drugim riječima, iako jezik obiluje brojnim jezičnim sredstvima, njegovi korisnici moraju djelovati u skladu sa standardima određenog žanra. Četvrto, činjenica da stručni članovi neke diskursne zajednice eksploatiraju ograničenja dopustivih doprinosa upućuje na to da ti članovi posjeduju veće znanje o svrsi, strukturi i uporabi žanra od laika. Za ovaj je rad posebice važan treći aspekt navedene definicije, jer se vrlo često mora analizirati tekst zakonodavnih odredbi da bi se objasnilo značenje proširenih višečlanih izraza. Kao što Bukovčan predlaže, „u području prava oni ne samo da vuku svoje korijene iz nacionalnih pravnih sustava nego i iz specifičnih pravnih kultura” (2009: 62). Stoga analiza višečlanih izraza u jeziku ugovora, osim što otkriva njihove karakteristične kolokacijske obrasce, može objasniti i razloge za takve obrasce pritom uzimajući u obzir ograničenja koja postavljaju i (pod)žanr i pravni sustav.

3. Korpus i metode

3.1. Korpus

Treba naglasiti da je prvotna namjera bila dizajnirati korpus na temelju autentičnih ugovora. To se pokazalo nepraktičnim, jer je gotovo nemoguće doći do dovoljno velikog broja dokumenata iz područja privatnog prava da bi se postigla reprezentativnost veličine korpusa. Korpus se stoga sastoji od obrazaca ugovora preuzetih iz digitalnog izdanja knjige *Zbirka ugovora građanskog i trgovačkog prava 4* (Junačko i Rotar 2007). S obzirom na to da korpusi namijenjeni istraživanju jezika struka mogu biti manji od onih namijenjenih istraživanju općeg jezika (Bowker and Pearson 2002: 48), može se tvrditi da je korpus (CroCon) od 105,583 pojavnica dovoljne veličine. Da bi

se utvrdio status pravnih frazema, odnosno da su binomni izrazi izvučeni iz CroCona tipični za pravnu frazeologiju, konzultiran je i referentni korpus hrWaC 2.0. (Ljubešić i Klubička 2014) od 1,397,757,548 pojavnica.

3.2. Metoda obrade korpusa

Korpus je pretraživan s pomoću *WordSmith Tools 6.0* (Scott 2012), odnosno njegovih alata *ConcGram* i *Concordance*. Cheng et al. definiraju *concgrama* kao „primjere prekinutog ili neprekinutog pojavljivanja riječi jedna uz drugu bez obzira na to nalaze li se one u neprekinutom nizu i bez obzira na to pojavljuju li se one uzastopno jedna iza druge” (2008: 237). Generiranje *concgrama* u potpunosti je automatsko i omogućava nam da pronađemo kolokacije čak i ako se njihove sastavnice pojavljuju na različitim mjestima u odnosu jedne na drugu (engl. *positional variation*), pa i ako se jedna ili više riječi pojavljuju između sastavnica (engl. *constituency variation*) (Cheng et al. 2006: 413).

Prvi je korak obuhvatio generiranje popisa pojavnica i dodavanje toga popisa indeksu. Pri pokretanju alata *ConcGram* odabran je taj indeks nakon čega je alat popisao sve jedinice koje se pojavljuju zajedno barem dva puta (Sinclair 2004: 28). Nakon što je alat generirao hijerarhijski prikaz *concgrama*, analizirane su njihove konkordancije.

Budući da su svi višičlani izrezi povezani veznikom ‘i’ ili ‘ili’, pretraga je započela od *concgrama* tih riječi. S obzirom na to da se te riječi pojavljuju u raznim kontekstima (primjerice, povezuju dvije rečenice), bilo je za očekivati da svi *concgrama* neće proizvesti višičlane izraze. Zbog toga su analizirane i konkordancije *concgrama* koje je program popisao te se može tvrditi da je analiza rezultata bila poluautomatska.

Nakon što su izdvojeni svi prošireni višičlani izrazi provjereno je pojavljuju li se oni ili neki njihovi dijelovi u referentnom korpusu s pomoću programa *Sketchengine* (Kilgariff et al. 2014), odnosno njegovog alata *Concordance*.

4. Rezultati

4.1. Prošireni višičlani izrazi povezani veznikom ‘i’

Analiza višičlanih izraza povezanih veznikom ‘i’ bila je iscrpnija od analize višičlanih izraza povezanih veznikom ‘ili’, jer je alat generirao 11,578 *concgrama* za riječ ‘i’, a samo 2,000 *concgrama* za riječ ‘ili’.

Nužno je naglasiti da u grupi binomnih izraza povezanih veznikom 'i' postoji nekolicina primjera za koje se ne može utvrditi stabilno sintagmatsko proširenje (npr. *vlasnik i posjednik, smještaj i prehrana; predaja i preuzimanje, roba i usluge; oprema i materijal, obračunati i naplatiti*). S druge strane, postoje i izrazi koji se redovito pojavljuju s istim kombinacijama riječi (vidi Tablicu 1.).

Tablica 1. Prošireni binomni izrazi povezani veznikom 'i'

prošireni binomni izrazi povezani veznikom 'i'	čestota u CroConu	čestota u hrWaC 2.0
osnova glagol + glagol		
<i>biti dužan pregledati i primiti posao</i>	4	1
<i>ustupiti i raspodijeliti imovinu</i>	3	3
<i>potvrditi da su pročitale i razumjele (stranke) ugovor</i>	3	7 (pročitati i razumjeti)
osnova imenica + imenica		
<i>prihvat prava i obveza iz ovog ugovora</i>	63	1
<i>na svoje ime i vlasništvo</i>	25	1
<i>sklapanje i ovjera ovog ugovora</i>	20	2
<i>predati nekretninu / stan slobodnu / slobodan od osoba i stvari</i>	15	4
<i>zajednički dijelovi i uređaji</i>	14	10
<i>ustup i raspodjela imovine</i>	9	17
<i>izmjene i dopune ovog ugovora</i>	8	40
<i>troškovi u svezi s vlasništvom i korištenjem nekretnine</i>	7	1 (troškovi vlasništva i korištenja)
<i>tarife o nagradama i naknadi troškova za rad odvjetnika</i>	6	22 (nagrade i naknade troškova)
<i>pregled i primanje obavljenog posla</i>	5	2
<i>nalaz i mišljenje ovlaštenog sudskog vještaka</i>	4	13
<i>obvezati se plaćati troškove i naknade</i>	3	19 (troškovi i naknade)
<i>urediti međusobna prava i obveze</i>	3	25
<i>utvrditi međusobna prava i obveze</i>	3	10

prošireni binomni izrazi povezani veznikom 'i'	čestota u CroConu	čestota u hrWaC 2.0
<i>troškovi sastava i ovjere ugovora</i>	3	0
<i>pregled i preuzimanje obavljenog posla</i>	2	16 (<i>pregled i preuzimanje</i>)
<i>promjene i prestanak osnovanog prava</i>	2	19 (<i>promjena i prestanak</i>)
<i>opći i posebni uvjeti</i>	2	24
<i>sukladno s uvjetima i odredbama ovog ugovora</i>	2	4 (<i>u skladu s uvjetima i odredbama</i>)
<i>sukladno naravi i vrsti posla</i>	2	2 (<i>narav i vrsta posla</i>)
<i>početak i završetak radnog vremena</i>	2	36
<i>dobro ime i ugled</i>	2	1
osnova pridjev + pridjev		
<i>predstavljati pravu i ozbiljnu volju stranaka</i>	5	1 (<i>prava i ozbiljna volja</i>)
<i>konačna i pravomoćna dozvola</i>	4	4
<i>biti upoznat i suglasan sa sadržajem ugovora</i>	3	21 (<i>biti upoznat i suglasan</i>)
<i>idejni i izvedbeni projekt</i>	3	33
<i>glavni i izvedbeni projekt</i>	3	118
<i>nužni i korisni troškovi</i>	2	2
<i>samostalan i neposredan posjed</i>	2	1
<i>povlasna i poslužna nekretnina</i>	2	0
<i>poslužna i povlasna nekretnina</i>	2	0
osnova prilog + prilog		
<i>obvezati se stručno i nepristrano obaviti ispitivanje</i>	6	1
<i>pismeno i usmeno položiti račun</i>	3	192 (<i>pismeno i usmeno</i>)
<i>zastupati društvo samostalno i pojedinačno</i>	3	6
<i>izričito i neopozivo dopustiti</i>	2	0

Iako Gustafsson temelji svoje istraživanje na engleskom jeziku prava, čini se da se neke njezine spoznaje mogu primijeniti i na hrvatski jezik prava. Tako glede čestote vrste riječi od koji se binomni izraz sastoji možemo tvrditi da se i u hrvatskom jeziku prava binomni izraz uglavnom sastoji od dviju imenica. Vidljivo je iz Tablice 1. da u korpusu postoji i nekoliko primjera pridjevskih i priložnih parova, ali samo jedan primjer glagolskog para. Većina proširenih binomnih izraza iz Tablice 1. pojavljuje se i u referentnom korpusu, ali sve pojavnice upućuju na kontekst raznih zakona koji uređuju obvezne ugovorne odnose u Republici Hrvatskoj ili na kontekst *online* novinskih članaka koji izvještavaju o činjenici sklapanja ugovora i/ili njezinih posljedica. Nužno je naglasiti da se neki binomni izrazi pojavljuju i u drugim pravnim podžanrovima (npr. *u skladu s uvjetima i odredbama zakona; konačna i pravomoćna presuda/rješenje*), a mogu se pojavljivati i s drugim osnovama u kontekstu ugovora (npr. *promjena i prestanak ugovora/obveznih odnosa*) ili s drugim osnovama u nepravnom kontekstima (npr. *pročitati i razumjeti lektiru*).

Tablica 2. Prošireni trinomni izrazi povezani veznikom 'i'

prošireni trinomni izrazi povezani veznikom 'i'	čestota u CroConu	čestota u hrWaC 2.0
osnova imenica + imenica + imenica		
<i>prihvatiti sva prava, obveze i pravne posljedice</i>	3	0
<i>prema pripadajućoj tehničkoj dokumentaciji, propisima i pravilima struke</i>	3	42 (<i>propisi i pravila struke</i>)
<i>omogućiti nesmetanu procjenu, razgledavanja i prodaju nekretnine</i>	2	0

Čini se da je i glede trinomnih izraza povezanih veznikom 'i', kao što je to vidljivo iz Tablice 2., jedini tip trinoma onaj koji se sastoji od tri imenice. Nijedan od tri trinoma iz Tablice 2. ne pojavljuje se u referentnom korpusu. No, binomni se izraz *propisi i pravila struke*, vrlo često pojavljuje u hrWac 2.0 što ukazuje na labavost leksičkih sveza u jeziku struke (L'Homme 2009).

4.2. Prošireni višječlani izrazi povezani veznikom 'ili'

Slično kao i s binomnim izrazima povezanim veznikom 'i' i u ovoj grupi se može pronaći jedan izraz bez stabilnih sintagmatskih proširenja (*gubitak ili oštećenje*). Bilo je za očekivati da će popis proširenih višječlanih izraza

ovdje biti znatno kraći s obzirom na razliku u broju *concgama* između riječi 'i' ili 'ili', što je i vidljivo iz Tablica 3. i 4.

Tablica 3. Prošireni binomni izrazi povezani veznikom 'ili'

prošireni binomni izrazi povezani veznikom 'ili'	čestota u CroConu	čestota u hrWaC 2.0
osnova imenica + imenica		
<i>rizik slučajne propasti ili oštećenja stvari</i>	3	11
osnova pridjev + pridjev		
<i>isključiti sve prethodne usmene ili pismene dogovore</i>	3	0
<i>u primjerenom ili određenom roku</i>	3	1 (u primjerenom ili zakonskom roku)

Tablica 3. tako pokazuje da se u CroConu može pronaći samo jedan binomni izraz koji se sastoji od jednog para imenica i dva primjera pridjevskih parova. Samo se jedan izraz iz Tablice 3. pojavljuje i u referentnom korpusu i to u kontekstu *Zakona o obveznim odnosima* (NN 35/05, 41/08, 125/11, 78/15; dalje u tekstu: ZOO). Potrebno je naglasiti da se binomni izraz *u primjerenom ili određenom roku* u referentnom korpusu pojavljuje uz određene modifikacije (*u primjerenom ili zakonskom roku*).

Za razliku od višičlanih izraza povezanih veznikom 'i', u grupi višičlanih izraza povezanih veznikom 'ili' pojavljuju se primjeri binomnih izraza prošireni drugim binomnim izrazima (vidi Tablicu 4.).

Tablica 4. Binomni izrazi povezani veznikom 'ili' i prošireni drugim binomnim izrazima

binomni izrazi povezani veznikom 'ili' i prošireni drugim binomnim izrazima	čestota u CroCon	čestota u hrWaC 2.0
(pridjev + pridjev) + (imenica + imenica)		
<i>uknjžena ili neuknjžena prava ili tereti</i>	12	0
<i>upisana ili neupisana prava ili tereti</i>	5	0

Iako Tablica 4. popisuje dva primjera binomnih izraza proširena drugim binomnim izrazima, pridjevski su parovi koji proširuju imeničke parove u nadređeno podređenom odnosu. Drugim riječima, riječ *upisan* je značenjska nadređenica riječi *uknjžen*. U referentnom se korpusu takvi

prošireni izrazi ne pojavljuju, ali se pojavljuje binomni izraz *prava ili tereti*. Slično vrijedi i za trinomne izraze popisane u Tablici 5.

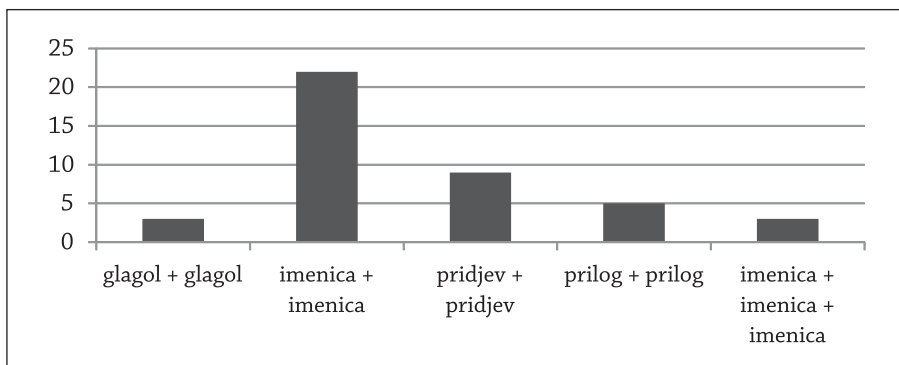
Tablica 5. Prošireni trinomni izrazi povezani veznikom 'ili'

prošireni trinomni izrazi povezani veznikom 'ili'	čestota u CroConu	čestota u hrWaC 2.0
osnova glagol + glagol + glagol		
<i>isključiti, ograničiti ili umanjiti prava</i>	12	1 (ograničiti ili umanjiti slobodu)
<i>isključiti, umanjiti ili ograničiti prava</i>	3	0

U ovoj je grupi jedini tip trinomnog izraza onaj koji se sastoji od tri imenice. U dva primjera iz Tablice 5. riječ je o istom frazemu, jer je došlo do izmjene slijeda članova tih izraza. Ti se izrazi, s druge strane, ne pojavljuju u referentnom korpusu. Pojavljuje se binomni izraz *ograničiti ili umanjiti*, koji bilježi jednu pojavnicu u referentnom korpusu (*ograničiti ili umanjiti slobodu*).

5. Analiza

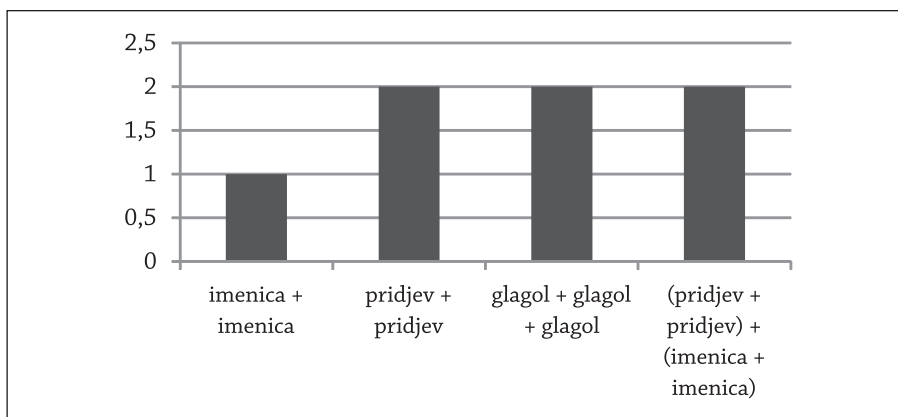
Čini se da su najčešći višočlanici izrazi povezani veznikom 'i' oni koji se sastoje od imenica (vidi Dijagram 1.).

Dijagram 1. Čestota proširenih višočlanih izraza povezanih veznikom 'i'

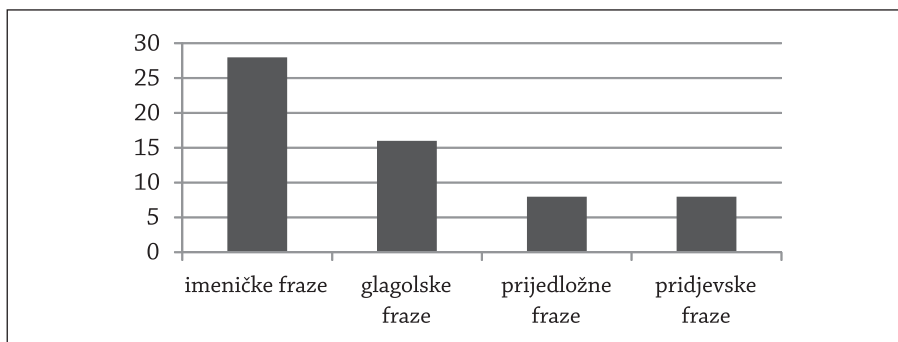
S druge strane, najčešći binomni izrazi povezani veznikom 'ili' su oni koji se sastoji od pridjevskog para, dok se trinomni izrazi najčešće pojavljuju

s osnovom od tri glagola. U korpusu su i dva primjera imeničkih parova proširena pridjevskim parovima (vidi Dijagram 2.).

Dijagram 2. Čestota proširenih višičlanih izraza povezanih veznikom 'ili'

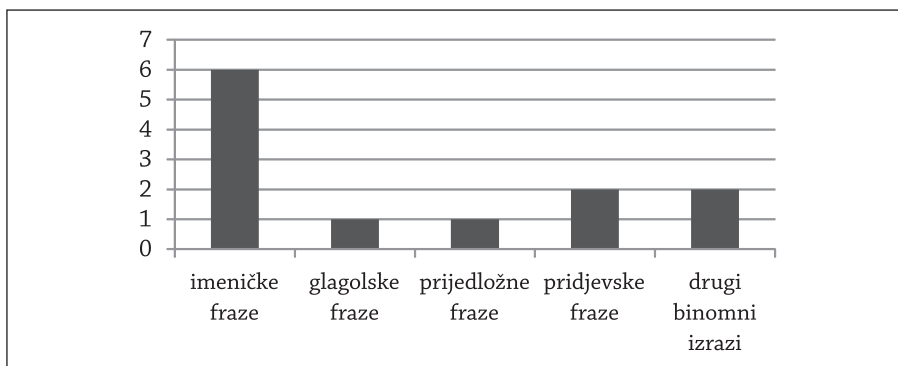
Primjeri proširenih višičlanih izraza povezanih veznikom 'i' nude bolji materijal za analizu proširenja od onih povezanih veznikom 'ili'. To je bilo i za očekivati, jer 'ili' znatno zaostaje u broju *concrama* od 'i'.

Dijagram 3. Proširenja višičlanih izraza povezanih veznikom 'i'

U CroConu se uz višičlane izraze najčešće pojavljuju imenice (npr. *prihvat prava i obveza*), što podupire tvrdnju da hrvatski jezik prava karakterizira imenički stil (Kordić i Ivković 2010). Nakon imeničkih proširenja najčešća su ona glagolska (npr. *urediti međusobna prava i obveze*),

a najmanje su zastupljena pridjevska (npr. *zajednički dijelovi i uređaji*) i prijedložna (npr. *sukladno s uvjetima i odredbama ovog ugovora*).

Dijagram 4. Proširenja višestranih izraza povezanih veznikom 'ili'

Proširenja višestranih izraza povezanih veznikom 'ili' pokazuju obrasce slične onima u višestranim izrazima povezanim veznikom 'i'. Tako i u ovoj grupi imeničke sintagme najčešće proširuju višestlane izraze (npr. *isključiti, ograničiti ili umanjiti prava*). Nakon njih slijede pridjevske sintagme (npr. *isključiti sve prethodne usmene ili pismene dogovore*) i drugi binomni izrazi (npr. *uknjžena ili neuknjžena prava ili tereti*), svaki s po dvije pojavnice u korpusu. U korpusu se pronalazi i jedan primjer glagolskog (npr. *isključiti sve prethodne usmene ili pismene dogovore*) i prijedložnog proširenja (npr. *u primjerenom ili određenom roku*).

Može se tvrditi da analiza proširenih višestranih izraza upućuje na korisnost Sinclairove perspektive širega konteksta, jer ona otkriva varijacije i stabilnost sintagmatskih kombinacija. Podatci iz korpusa upućuju i na to da redoslijed sastavnica u višestranim izrazima *povlasna i poslužna nekretnina* te *isključiti, ograničiti ili umanjiti prava* nije kolokacijski strogo određen, jer se pronalaze i inačice *poslužna i povlasna nekretnina* te *isključiti, umanjiti ili ograničiti prava*. Može se zaključiti da i neke sastavnice tako proširenih višestranih izraza dopuštaju modifikacije, što vrijedi za sastavnice samih višestranih izraza (npr. *jamčiti da ne postoje nikakva uknjžena/upisana ili neuknjžena/neupisana prava ili tereti*), ali i za njihova proširenja (npr. *urediti/utvrditi međusobna prava i obveze*).

Čini se da nam analiza širega konteksta pokazuje i kako je neka proširenja nemoguće izostaviti, „što pobuđuje sumnju u samo postojanje

osnovnog binomnog izraza” (Gabrovšek 2011: 24). Tako se primjerice binomni izraz *završni i obrtnički* nikada ne pojavljuje samostalno, već u kontekstu *završnih i obrtničkih radova u graditeljstvu / završnih i obrtničkih građevinskih radova*. Binomni se izraz *dijelovi i uređaji* isto tako uvijek pojavljuje u proširenom obliku *zajednički dijelovi i uređaji* i kao takav upućuje na postojanje etažnog vlasništva.

Osim što perspektiva širega konteksta može ukazivati na tipične kolokacijske obrasce višečlanih izraza u jeziku ugovora, ona upućuje i na obvezu proučavanja izvanjezičnog konteksta. Tako je primjerice iz proširenog binomnog izraza *potpisati ugovor u znak prihvata prava i obveza* jasno vidljivo da je ispravni kolokator binomnog izraza *prihvat*, a ne *prihvatanje*. Ta je jezična kombinacija poduprta i člankom 262. ZOO-a, čiji naslov glasi „Prihvat ponude”. Takva i slična načela hrvatskoga ugovornog prava ogledaju se i u nekim drugim proširenim višečlanim izrazima. Primjerice, članak 249. stavak 3. ZOO-a navodi da „izjava volje mora biti učinjena slobodno i ozbiljno”, pa u korpusu vrlo često nalazimo prošireni binomni izraz *predstavljati pravu i ozbiljnu volju stranaka*. Čini se da u ovom slučaju samo jednu sastavnicu binomnog izraza izravno propisuje zakon, dok su za drugu sastavnicu dopuštene varijacije. To dovodi do „relativne stabilnosti kombinacija riječi u jeziku prava koja se odnosi ne samo na promjenjive stupnjeve stabilnosti *različitih* kombinacija riječi nego i na promjenjive stupnjeve stabilnosti *jedne te iste* kombinacije riječi, ovisno o situaciji i uporabi” (Kjær 2007: 514). Nadalje, vrlo je vjerojatno da se slična jezična kombinacija ne bi nikada pojavila u jeziku engleskih ugovora temeljenih na pravnom sustavu *common law* (Dobrić Basanež 2015), jer je teorija volje ugovornih stranaka tipična za ugovorno pravo kontinentalnog pravnog sustava.

Naposljetku, čini se da neki binomni izrazi i u hrvatskom jeziku ugovora upućuju na gomilanje istoznačnica. Tako se u izraza *obvezati se stručno i nepristrano obaviti ispitivanje* podrazumijeva da će osoba koja se obveže stručno obaviti ispitivanje, ono odraditi i nepristrano. Ako je za potrebe nekog postupka ili spora potrebno pribaviti nalaz i mišljenje ovlaštenog sudskog vještaka, jasno je da će taj nalaz sadržavati i njegovo mišljenje. Čak se i prošireni binomni izraz *pregledati i primiti posao* može svesti na binarnu kolokaciju *primiti posao* jer se značenje samog binomnog izraza može usporediti sa značenjem engleskog binomnog izraza *observe and perform* za koji su engleski sudovi utvrdili da u većini slučajeva ne postoji razlika u značenju između njegovih sastavnica (Butt i Castle 2006:

27). Danas se smatra da su brisanja u jeziku prava dopuštena (Šarčević 1997: 183), posebice u pravnom prevodenju kada ciljni jezik ne karakteriziraju isti višječlani izrazi kao i izvorni jezik. No, potrebno je biti vrlo oprezan pri odlučivanju o tome u kojoj su mjeri brisanja dopuštena. Iako se laiku može činiti da *pravomoćan* uključuje i značenje *konačan*, posebice jer je iz najnovije inačice *Zakona o upravnom postupku* (NN 47/09) u potpunosti izbačen izraz *konačan*, ne može se tvrditi da je u izrazu *konačan* i *pravomoćan* riječ o pleonazmu. Štoviše, neki su pravni stručnjaci mišljenja kako je zakonski „i dalje potrebno jezično izraziti trenutak u kojem se upravni akt nalazi kada se protiv njega više ne može iskoristiti žalba kao redovni pravni lijek u upravnom postupku” (Šikić 2012: 55) i tako razlikovati između instituta pravomoćnosti i konačnosti. Smatraju da je zamjenjivanje instituta konačnosti sintagmama „rješenje protiv kojeg se ne može izraziti žalba” i „i nakon isteka roka za žalbu” (ibid.) zbunjujuće. Slično vrijedi i za *Zakon o gradnji* (NN 153/13, 20/17) u kojem se spominje samo kolokacija *pravomoćna dozvola*, a riječ *konačan* zamjenjuje sintagmom *dozvola protiv koje se ne može izjaviti žalba*. Takve su rasprave jezikoslovcima jasan dokaz da naizgled sinonimni izrazi u jeziku prava zapravo to nisu i da svaka riječ od koje se takav naizgled sinonimni izraz sastoji može uzrokovati drukčije pravne posljedice (Cao 2007: 90). Slično vrijedi i za proširene binomne izraze za čije nam se sastavnice može činiti da nemaju određeno i jasno značenje. U primjera *otkloniti uočene nedostatke u primjerenom ili određenom roku*, zakonodavni tekst definira jezično nejasni izraz *primjeren* i *određen*. Tako je iz članka 530. stavaka 2. i 3. ZOO-a vidljivo da je određeni rok uglavnom ugovoren kao bitan sastojak ugovora, a ako to nije učinjeno, tada zakupnik može od zakupnika zahtijevati otklanjanje nedostataka u primjerenom roku (stavak 2.) koji određuje zakupnik (stavak 3.).

Jasno je da mnogi višječlani izrazi u jeziku prava nisu u skladu s normama hrvatskoga standardnoga jezika. Gledište je hrvatskih jezikoslovaca da su velika većina takvih izraza pleonastični nizovi, jer je „nosiva riječ određena odrednicama koje obuhvaćaju čitavo semantičko polje nosive riječi” (Hudeček et al. 2011: 60). Tako bi prošireni višječlani izrazi *isključiti sve prethodne usmene ili pismene dogovore* i *uknjižena ili neuknjižena prava ili tereti* trebali označavati isto što i njihove skraćene istoznačnice *isključiti sve prethodne dogovore* i *prava ili tereti*, no budući da bi netko mogao pomisliti da su isključeni samo prethodni pismeni dogovori ili da se prava ili tereti odnose samo na one upisane u zemljišnu knjigu, takvi su antonimni parovi u jeziku prava neophodni „zbog potreba isticanja i objašnjavanja” (ibid.).

5. Zaključna razmatranja

Rad nastoji ukazati na korisnost Sinclairove perspektive širega konteksta u istraživanjima pravne frazeologije. Osim što ona pomaže utvrditi varijacije i stabilnost pravnih frazema, upućuje i na važnost uloge izvanjezičnoga konteksta u oblikovanju kolokacijskih obrazaca višičlanih izraza. Nadalje, skretanjem pozornosti na izvanjezični kontekst višičlanih izraza, pravnike se podsjeća na činjenicu da bi „pravo u nekoj mjeri trebalo biti razumljivo ne samo onima koji se s njime bave nego i onima na koje se ono odnosi” (Melinkoff 1963: 395). To posebice vrijedi za ugovore, odnosno privatnopravne dokumente koje uglavnom sklapaju osobe neupoznate s izvanjezičnim kontekstom riječi u ugovorima. Rad s jedne strane ukazuje na važnost pleonastičnih nizova u jeziku prava (npr. *isključiti sve prethodne usmene ili pismene dogovore*) kao i na važnost poštovanja kolokacija višičlanih izraza propisanih tekstem zakonodavnih normi (npr. *prihvat prava i obveza*). Razmatra i labav status nekih binomnih izraza, što proizlazi iz obvezatnosti njihovih proširenja (npr. *zajednički dijelovi i uređaji*). S druge se strane ukazuje i na činjenicu da se neki od tih višičlanih izraza mogu svesti na jednu leksičku jedinicu (npr. *pregledati i primiti*) i tako doprinijeti idealu sažetosti pravničkog govora toliko cijenjenoga u rimskom pravu. No, činjenica je da ti pleonastični nizovi toliko protivni normama hrvatskoga standardnoga jezika preživljavaju sve kritike, jer se „društvena [...] zajednica jezikom formira, ali i u jeziku uvijek nanovo potvrđuje” (Badurina 2004: 154).

Literatura

- Bhatia, Vijay K. (1993) *Analysing genre*, Longman, Harlow/Essex.
- Badurina, Lada (2004) „Slojevi javnog diskursa”, *Obdobja* 22, 151–164.
- Bowker, Lynne, Jennifer Pearson (2002) *Working with Specialized Language. A practical guide to using corpora*, Routledge, London/New York.
- Bukovčan, Dragica (2009) „Binominal Expressions in the German and English Language of Criminal Law”, *Curriculum, Multilingualism and the Law*, ur. Lelija Sočanac, Christopher Goddard, Ludger Kremer, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 61–78.
- Butt, Peter, Richard Castle (2006) *Modern Legal Drafting. A Guide to Using Clearer Language*, Cambridge University Press, Cambridge et al.

- Cheng, Winnie, Chris Greaves, Martin Warren (2006) „From n-gram to skipgram to concgram”, *International Journal of Corpus Linguistics*, 11, 4, 411–433.
- Cheng, Winnie, Chris Greaves, John M. Sinclair, Martin Warren (2008) „Uncovering the Extent of Phraseological Tendency: Towards a Systematic Analysis of Concgrams”, *Applied Linguistics*, 30, 2, 236–252.
- Danet, Brenda (1980) „Language in the legal process”, *Law & Society Review. Contemporary Issues in Law and Social Science*, 14, 3, 445–564.
- Dobrić Basaneže, Katja (2015) „Investigating ”concgrams” in the language of contracts and legal agreements”, *Fachsprache*, XXXVII, 3/4, 176–193.
- Gabrovšek, Dušan (2011) „’Micro’ Phraseology in Action: A Look at Fixed Binomials”, *ELOPE*, 8, 1, 19–29.
- Gačić, Milica (2009) *Riječ do riječi: lingvistička istraživanja odnosa engleskoga i hrvatskog jezika na području prava i srodnih disciplina*, Profil, Zagreb.
- Gustafsson, Marita (1984) „The syntactic features of binomial expressions in legal English”, *Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 4, 1-3, 123–142.
- Haft, Fritjof (1985) *Juristische Rhetorik*, Verlag Karl Alber, Freiburg/München.
- Hudeček, Lana, Kristian Lewis, Milica Mihaljević (2011) „Pleonazmi u hrvatskome standardnom jeziku”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 37, 1, 41–72.
- Junačko, Zdravko, Dragutin Rotar (2007) *Zbirka ugovora građanskog i trgovačkog prava 4*, Poslovni zbornik, Zagreb.
- Kilgariff, Adam, Vít Baisa, Jan Bušta, Miloš Jakubiček, Vojtěch Kovář, Jan Michelfeit, Pavel Rychlý, and Vít Suchomel (2014) „The Sketch Engine: ten years on”, *Lexicography*, 1–30.
- Kjær, Anne L. (2007) „Phrasemes in Legal Texts”, *Phraseologie/Phraseology. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung/An International Handbook of Contemporary Research*, ur. Harald Burger, Dmitrij Dobrovol'skij, Peter Kühn, Niel Noerrick, Niel R., de Gruyter, Berlin/New York, 506–515.
- Kordić, Ljubica, Ana Ivković (2010) „Frazologija njemačkoga i hrvatskoga pravnog idioma: komparativni prikaz”, *Pravni vjesnik*, Osijek, 115-131.
- Ljubešić, Nikola, Filip Klubička (2014) „{bs,hr,sr}WaC – Web corpora of Bosnian, Croatian and Serbia”, <http://nlp.ffzg.hr/data/publications/nljubesi/ljubestic14-bs.pdf>, posjet 1. rujna 2017.

- Malkiel, Yakov (1959) „Studies in irreversible binomials”, *Lingua*, 8, 113–160.
- Mellinkoff, David (1963) *The Language of the Law*, Wipf and Stock Publishers, Oregon.
- Mrčela, Marin, Kristian Lewis (2016) *Pravno nazivlje i hrvatski jezik*, Udruga hrvatskih sudaca, Zagreb.
- Petrović, Bernardina (2005) *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (1996) „Funkcionalni stilovi i sintaksa”, *Suvremena lingvistika*, 41/42, 519–527.
- Scott, Mike (2012) *WordSmith Tools version 6*, Lexical Analysis Software, Liverpool.
- Silić, Josip, Ivo Pranjković (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Sinclair, John M. (2004) *Trust the Text: Language, Corpus and Discourse*, Routledge, London/New York.
- Swales, John (1990) *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*, Cambridge University Press, New York.
- Šikić, Marko (2012) „Pravomoćnost, konačnost i izvršnost u upravnom postupku”, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 33(1), 205–220.
- Visković, Nikola (1989) *Jezik prava*, Naprijed, Zagreb.
- Zakon o gradnji (Narodne novine, br. 153/13, 20/17).
- Zakon o obveznim odnosima (Narodne novine, br. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15).
- Zakon o općem upravnom postupku (Narodne novine, br. 47/09).

SUMMARY

Katja Dobrić Basanež

EXTENDED MULTINOMIAL EXPRESSIONS IN THE CROATIAN LANGUAGE OF CONTRACTS

Multinomial expressions have thus far been on the agenda of many scholars interested in legal language (Melinkoff 1963; Danet 1980; Gustafsson 1984; Bhatia 1993; Carvalho 2008; Bukovčan 2009; Gačić 2009; Hudeček et al. 2011). However, they have usually been treated in isolation, i.e. without taking into account the wider context (Sinclair 2004). This paper therefore investigates the wider context of multinomial expressions in the Croatian language corpus of contracts and reports on its usefulness. The expressions are extracted from the corpus by means of WordSmith Tools 6.0. (Scott 2012), i.e. its tools Concgram and Concordance, which involves a semi-automatic analysis. The results reveal units that typically extend binomial expressions and we suggest ways of approaching their interpretation. We point to the fact that the Sinclairian wider-context-perspective can reveal both collocational patterns of multinomial expressions prescribed by statute law (e.g. *prihvata prava i obveza*) as well as the importance of pleonastic expressions for the language of law (e.g. *isključiti sve prethodne usmene ili pismene dogovore*). By focusing on extended multinomial expressions we suggest that some extensions are obligatory (e.g. *zajednički dijelovi i uređaji*), “thus rendering the basic binomial somewhat suspect as to its very existence” (Gabrovšek 2011: 24). Finally, we suggest that some of these multinomial expressions do represent doublets and may thus be reduced to single elements (e.g. *nalaz i mišljenje*).

Keywords: *concgrams; corpus; multinomial expressions; non-linguistic context; the language of contracts; wider context*